

Ziauddin Sardar (ur.), *Radanje novih epistemologija: promijenjena struktura znanja u postnormalnim vremenima*, Sarajevo: Centar za napredne studije, 2024, 223 str., ISBN 978-9926-555-01-6.

Priznati britanski mislilac i futurolog Ziauddin Sardar uredio je zbornik radova koji istražuje nove epistemologije nastale u tzv. postnormalnim vremenima, razdoblju okarakteriziranom dubokom nesigurnošću, kompleksnošću i paradoksim savremenog svijeta. Zbornik, originalno naslovljen sa *Emerging Epistemologies: The Changing Fabric of Knowledge in Postnormal Times*, nudi višeautorsku analizu načina na koji se znanje transformira u ovom turbulentnom kontekstu, koji karakterišu duboke društvene, tehnološke i ekološke promjene. Pred zbornik su postavljena tri glavna cilja: istražiti kako se proizvodnja znanja mijenja, analizirati utjecaj novih epistemologija na shvaćanje sadašnjosti i budućnosti i razmotriti šire društvene implikacije tih promjena.

Zbornik se sastoji od šest poglavlja, od kojih su prva tri napisali Ziauddin Sardar, Christopher Jones i Liam Mayo, dok su posljednja dva autorski doprinosi Colina Tudgea i Shamima Miah. Četvrto poglavlje potpisuju Mayo i Miah zajedno. Uz ove tekstove, knjiga sadrži i opsežan Sardarov uvod pod naslovom „Prevazići epistemologije osvajanja i pohlepe” te pogovor Anwara Ibrahima, aktuelnog premijera Malezije i intelektualca, pod naslovom „Putovanje u potrazi za epistemološkom pravdom”.

Sardarova metafora “smog neznanja” otkriva paradoks. Nikada nismo imali više informacija, a opet smo kolektivno gluplji. Digitalni algoritmi, klimatski kolapsi i društveni kaos čine od znanja igru na sreću. Sardar ne nudi lahke odgovore, već poziva na epistemološku revoluciju: rušenje znanja koje je izraslo iz kolonijalne pohlepe i tehničke arogancije. Christopher Jones i Liam Mayo dalje razvijaju tu misao. Jones nas pita: Što ako su “činjenice” samo privremene stanice u vrtlogu promjena? Mayo pak upozorava na fabriciranje svjetonazora – kako nas društvene mreže pretvaraju u zombije koji ponavljaju isti iskrivljeni narativ. Njegovo poglavlje sa Shamimom Miahom još je mračnije: akademske discipline postale su zombiji. One su mrtve, ali i dalje hodaju među nama, šireći se kao epi-

demija. Colin Tudge, biolog, donosi neočekivan zaokret: nauka nas je iznevjerila jer je zaboravila metafiziku. Dok se svijet raspada, on traži odgovore u “umijeću nerješivog”, prihvaćanju misterija koje racionalizam ne može objasniti. Shamim Miah zatvara krug vraćanjem u muslimanski svijet. Njegova je kritika visokog obrazovanja oštra: “Što ako su naši univerziteti samo tvornice zapadnjačkih asistenaata?” Traži islamsko znanje koje neće biti ni fundamentalističko ni kolonizirano. Zbornik zatvara Anwar Ibrahim, koji ne piše iz sigurnosti kabineta, već iz iskustva čovjeka koji je zbog svojih ideja proveo godine u zatvoru.

Autori se u zborniku, dakle, bave različitim temama: promjenama znanja u doba digitalnih tehnologija, klimatskih izazova i društvenih turbulencija, mogućnošću prihvatanja alternativnih epistemologija u okviru dominantnog zapadnjačkog znanja te potrebom za fleksibilnijim oblicima saznanja u postnormalnim vremenima. Međutim, uvod i pogovor predstavljaju, prema skromnom sudu autorice ovog prikaza, najznačajnije dijelove knjige, tako da će glavni fokus ovdje biti usmjeren na ta dva dijela.

Sardar u uvodu problematizira tradicionalne epistemologije, koje su, po njegovom mišljenju, bile instrument dominacije, dok Ibrahim u pogovoru razvija ideju epistemološke pravde, pozivajući se na potrebu za inkluzivnijim pristupima znanju. Posebno je zanimljiv Sardarov pristup koji kritikuje “epistemologije osvajanja” (vezane za kolonijalnu i kapitalističku eksploataciju) i zagovara pluralizam u mišljenju. Sam Sardarov naslov uvoda nosi snažnu poruku o prošlosti, posebno u domenu znanja, koju bi ljudski um sada trebao prevazići kako bi se usredotočio na razumijevanje sadašnjosti. Sardar slikovito opisuje kako je znanstveno-tehnološka epistemologija, koja je omogućila osvajanje prirode, neraskidivo povezana s kapitalizmom. Tek ako je sagledamo u ovom civilizacijskom kontekstu, možemo je u potpunosti razumjeti. Iako ove epistemologije i danas dominiraju, Sardar ukazuje na to da se polako pojavljuju alternative.

Moderni Zapad je, kao dominantna svjetska civilizacija posljednja dva stoljeća, naročito u periodu kolonizacije, razvio epistemologije koje su savršeno odgovarale onome što Sardar naziva “epistemologijom osvajanja i pohlepe”. Ovaj pojam ima dvostruku konotaciju: političku i psihološku. U političkom smislu, kolonijalni Zapad stvorio je ovakvu epistemologiju kako bi akademski opravdao svoju želju za dominacijom nad ostatkom svijeta u svim civilizacijskim domenama. Ta dominacija bila je prvenstveno fizička (vojna, ekonomska i tehnološka), omogućena pokoravanjem i kontrolom prirode. U psihološkom smislu, kapitalizam je zasnovan na neograničenom zadovoljavanju ljudskih žudnji, što je dovelo do ekološke krize, koju Sardar ističe kao jedan od najvećih grijeha moderne civilizacije. Autorovo insistiranje na političko-psihološkoj dimenziji epistemološke dominacije snažno korespondira s tezama Edwarda Saida i njegovog *Orijentalizma*.

Kao što je Said pokazao kako su književnost, akademija i umjetnost bile korištene za opravdavanje imperijalne vlasti nad "Orijentom", tako i ova epistemologija "kolonijalnog Zapada" služi kao racionalizacija za sveobuhvatnu dominaciju, fizičku, ekonomsku i tehnološku.

Pogovor dodatno produbljuje ovu raspravu. On ističe kako ova redukcionistička psihološka epistemologija produbljuje epistemološku nepravdu, što dodatno potkrepljuje važnost traganja za epistemološkom pravdom. Koncept epistemološke nepravde provlači se kroz sve tekstove u knjizi, što Anwar Ibrahim kreativno koristi potcrtavajući kako je borba protiv dominantnih epistemologija zapravo težnja za epistemološkom pravdom, a ključno oružje u toj borbi jeste epistemološka reforma.

Ovdje se nameće zanimljiva paralela: Anwar, kao jedan od predvodnika reformističkog pokreta u Maleziji, isti reformistički žar primjenjuje na područje znanja. U pogovoru se osvrće na vlastiti intelektualni put, dijeleći sa širom audijencijom ključne trenutke koji su oblikovali njegovu epistemološku svijest, nešto što bi se moglo analizirati kao autobiografski esej o intelektualnom razvoju, ili jednostavno nazvati "intelektualnom biografijom".

Premda pruža vrijedne uvide, zbornik ostavlja i nekoliko neodgovorenih pitanja. Jedno takvo otvoreno pitanje jeate kako se izvući iz krize uzrokovane "epistemologijom osvajanja i pohlepe"? Ili primjerice pitanje šta zapravo podrazumijeva "epistemološka pravda" i "epistemološka reforma" koju Anwar Ibrahim zagovara? Ovi pojmovi zahtijevaju daljnju teorijsku i praktičnu razradu. Također, mogli bismo se zapitati i koliko su predstavljeni argumenti primjenjivi na regije u tranziciji, kakva je regija Balkana. Naprimjer, kako bi koncepti postnormalnog znanja funkcionisali u bosanskohercegovačkom kontekstu, gdje se još uvijek borimo s bremenom ratova, političkom fragmentacijom i ekonomskom nestabilnošću?

Iako je prvenstveno usmjeren na akademsku publiku, zbog pristupačnog stila, i izvanrednog prijevoda Azre Mulović na bosanski jezik, zbornik može biti koristan i širem krugu čitalaca. Dakle, treba da ga čitaju ne samo akademski građani već svi oni koji razmišljaju o budućnosti znanja. Zbornik *Radanje novih epistemologija* doima se relevantnim i vrijednim pažnje onima koji proučavaju filozofiju znanja, studije budućnosti i postkolonijalne studije. Njegova najveća vrijednost možda leži upravo u tome što izaziva nelagodu, slijedeći tako Sardarovu misao kako su u postnormalnim vremenima vrijedne pažnje samo one ideje koje nas uznemiravaju.